

2. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам. – М.: Просвещение, 1965. – С. 58-67.
3. Жинкин Н.И. Механизмы языка. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958. – 327 с.
4. Зимняя И.А., Ермолович В.И. Психология перевода: Учебное пособие – М.: Изд-во МГПИИЯ им. М. Тореза, 1981. – 99 с.
5. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения на иностранном языке. – М.: Просвещение, 1978. – С. 19-23.
6. Ильин Л.Я. Философия и теория эволюции. – М.: Наука, 1974. – 296 с.
7. Лейтес Н.С. Об умственной одаренности. – М.: АПН РСФСР, 1960. – 215 с.
8. Леонтьева А.А. Теория речевой деятельности. Проблемы психолингвистики. – М.: Наука, 1968. – 271 с.
9. Леонтьев А.А. Рецензия на “Очерки по психологии обучения иностранным языкам” Б.В.Беляева // ИЯШ. – 1967. – №1. – С. 90-91.
10. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. – М.: Просвещение, 1969. – 212 с.
11. Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. – М.: Наука, 1969. – 307 с.
12. Леонтьев А.А. Психология общения. – 3-е изд. – М.: Смысл, 1999. – 365 с.
13. Леонтьев А.А. Языкознание и психология. – М.: Наука, 1966. – 80 с.
14. Леонтьев А.Н. Общие понятия о деятельности. Основы теории речевой деятельности. – М.: Наука, 1974. – С. 5-21.
15. Кочкина З.А. Аудирование как процесс понимания и восприятия звучащей речи: Иностранные языки в высшей школе. – Вып. III. – М.: Высшая школа, 1964.
16. Крутецкий В.А. Проблема способностей в психологии. – М.: Знание, 1971. – 62 с.
17. Ревзин И.И., Розенцвейг В.Ю. Основы общего и машинного перевода. – М.: Высшая школа, 1964. – 243 с.

The article considers principles of psychological characteristics of oral interpretation activity, analyzes the peculiarities of interpretation activity of different approaches.

Key words: interpretation activity, oral interpretation activity, language activity, motivation.

Отримано: 25.02.2010

ПРОБЛЕМА АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРА У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ М.І. ДЕМКОВА

У статті аналізується розробка проблеми активності школяра у творчій спадщині видатного вітчизняного вченого М.І. Демкова.

Ключові слова: особистість, розвиток, самодіяльність, активність.

В статті аналізується розробка проблеми активності школяра у творчій спадщині видатного вітчизняного вченого М.І. Демкова.

Ключевые слова: личность, развитие, самодеятельность, активность.

Постановка проблеми. В кінці 80-х років XIX століття видатний вітчизняний учений М.І. Демков розпочинає в Україні розробку власного концептуального підходу до проблеми розвитку особистості у процесі навчальної діяльності. Власний науковий пошук виводить М.І. Демкова, знаного професійного дидакта, методиста, що має енциклопедичні знання з різноманітних галузей науково-педагогічного знання, на нову стезю – психологічну, яка згодом, дедалі більш тісно переплітаючись з власне педагогічною, починає переважати у науковій творчій діяльності. Як свідчить аналіз наукових розвідок вченого, відлік постання М.І. Демкова як педагогічного психолога слід розпочинати з його праці “О самостоятельных занятиях учащихся (к вопросу о воспитании воли)”, що знаменує собою перехід його від власне дидактичного до власне психолого-педагогічного шляху у розробці нагальних проблем освітнього простору.

Свідченням непересічності цієї наукової праці (до слова, написаної у Глухові) свідчить те, що вона – поряд з іншими трьома статтями з Москви, Новгорода, Ревеля – склала основний зміст одинадцятого номера журналу “Гімназія” 1889 року. Зазначимо, що журнал “Гімназія” був досить шанованим на той час часописом, на титульному листі якого містилася рекомендація такого змісту: “Вченим комітетом М.Н.О. журнал визнаний як такий, що заслуговує особливої рекомендації з боку міністерства для розповсюдження серед викладачів”.

Мета статті – уперше проаналізувати розробку проблеми особистісного розвитку та активності школяра у системі “учіння – ученя”, здійсненої видатним вітчизняним ученим М.І. Демковим.

Вже те, що вчений означив проблему у назві статті – “О самостоятельных занятиях учащихся (к вопросу о воспитании воли)”, – свідчить про своєрідність його парадигмального підходу – розгляд, за сучасною термінологією, проблеми суб’єктивної активності школяра у процесі навчальної діяльності крізь призму особистісного розвитку дитини, зокрема такої її важливої складової, як воля. М.І. Демков гостро наголошує на необхідності виховання волі та характеру у процесі шкільного життя, оскільки “нині все частіше чуємо скарги на слабхарактерність та поганий розвиток волі в сучасного молодого покоління [1, с. 600]”.

Виявляючи властиву йому громадянську позицію, М.І. Демков сміливо, не обходячи гострих кутів та негараздів у вихованні молоді, пише: “Хворобливість, кволість, слабкість волі відчувається всюди, оскільки причини цих сумних явищ лежать і в сім’ї, і в суспільстві, тож і усунення їх має бути справою не лише сім’ї, а й школи”. Цим самим він акцентує увагу педагогічної громадськості на необхідності включення до великого комплексу завдань школи й завдання особистісного виховання.

У парадигмі школи як соціального інституту – “озброєння знаннями – виховання” – він беззастережно віддає перевагу виховній її функції. М.І. Демков вважає за необхідне наголосити: “Насправді виявляється, що ми багато часу віддавали освіті розуму, але мало думали про виховання підростаючого покоління. Ось чому, між іншим, наша доба, доба многовчення відзначається ряснотою нищих характерів [там само]”.

Яким же є шлях виховання волі у процесі навчальної діяльності, якими є чинники її розвитку? Квінтесенцією підходу М.І. Демкова до проблеми розвитку волі є розгляд її крізь призму розвитку самодіяльності школяра: “будь-яка школа, а тим більше загальноосвітня (гімназія переважно), має опікуватися розвитком самодіяльності учнів, що слугуватиме важливим чинником у справі розвитку волі [1, с. 613]”.

Проблему розвитку самодіяльності М.І. Демков вивчає у контексті взаємозв’язку її з проблемою керування. Результативність системи “навчання – учень” опосередковується терезами різноспрямованих тенденцій у площині навчальної взаємодії “керування вчителя – самодіяльність школяра”. “У самому принципі вивчення, – пише учений, – чого-небудь під керівництвом іншого, вочевидь міститься джерело двох протилежних одне щодо одного устремлінь: з одного боку, допомогти учневі, скерувати його, з другого – зберегти його самодіяльність. Важко сподіватися коли-небудь узгодити їх остаточно; однак треба пам’ятати про них, пам’ятати, що наш

головний обов’язок і повинен полягати в тому, щоб своєю допомогою ячось не усунути необхідність учневі працювати самому [1, с. 601]”.

Учений послідовно обстоює позицію активної суб’єктивності школяра у процесі навчальної діяльності. У дихотомії “активність учителя – активність школяра” він беззаперечно віддає перевагу суб’єктивній позиції учня, визнаючи статус школяра як самодіяльного й відповідального суб’єкта учіння. “Навчаючи, – підкреслює він, – ми часто не помічаємо, що людина має міцні знання лише з того, що пізнала сама, до чого дійшла самостійно, наполегливою і копіткою працею. Ми нерідко є догідливими провідниками там, де треба залишити учня сам на сам, без сторонньої допомоги [там само]”.

Незалежність думки, делікатне, але цілеспрямоване обстоювання власної точки зору щодо життєвих шкільних проблем, бачення нових шляхів їх розв’язання у багатогранності – такі риси М.І. Демкова як ученого роблять науковий доробок його непересічним за значущістю.

У “добу многовчення”, коли “багато часу віддавали освіті розуму”, учений, на противагу усталеним педагогічним підходам, продукує власне бачення розв’язання такої кардинальної для школи проблеми, як взаємодія вчителя і учня у навчально-виховному процесі. “Головний обов’язок” учителя у процесі навчання він вбачає у “збереженні його (учня. – М.Д.) самодіяльності”, створенні таких умов, які б змогли “не усунути необхідність учневі працювати самому”.

Самодіяльність школярів, на думку М.І. Демкова, має супроводжувати всі ступені онтогенетичного розвитку, на кожному з щаблів освіти: від нижнього – до вищого, а також незалежно від типу освіти. “Самодіяльністю учнів треба опікуватися, – підкреслює вчений, – у будь-якому віці і на всіх ступенях розвитку. Отже, це є обов’язком будь-якої школи: чи то вищої, середньої чи нижчої, загальноосвітньої чи професійної [1, с. 602]”. Ознайомлений з найновітнішими досягненнями у пошуку найліпших, найефективніших шляхів засвоєння школярами певного навчального курсу, він аналізує засоби для розвитку самодіяльності учнів у шкільному навчанні.

Вчений упевнений, що важливу роль у розвитку самодіяльності учнів у процесі шкільного навчання відіграють самостійні заняття з різних навчальних курсів гімназії як загальноосвітнього закладу. З огляду на сучасну тенденцію розширення мережі гімназій, ліцеїв тощо, його думки не втрачають своєї актуальності і нині, в час трансформаційних освітніх процесів. “У гімназіях, які сьогодні є здебільшого закладами загальноосвітніми, здавалося б, передусім варто було б звернути увагу на утворення самодіяльності [там само]”.

М.І. Демков звертає увагу на важливу місію гімназії як навчального закладу у підготовці майбутніх високопрофесійних кадрів, невід'ємною складовою особистісного зростання яких, підкреслює учений, мають бути “сильна воля і твердий характер”. “У цих закладах навчається і виховується цвіт нашого юнацтва, для якого широко будуть відчинені двері університетів та всіх інших вищих навчальних закладів; у них отримують підготовку майбутні медики, природничники, математики, юристи, філологи, люди, яким взагалі потрібна буде сильна воля і міцний характер [там само]”. По-сучасному звучить засторога ученого: “І, проте, далеко не в усіх гімназіях на цей бік звернена достатня увага”.

Учений аналізує шляхи розвитку самодіяльності школярів через різні форми самостійних занять учнів гімназії. При цьому учений демонструє широку обізнаність із найновітнішими, як на той час, досягненнями й пошуками, залучаючи й власні доробки щодо засвоєння школярами певного навчального курсу.

Стилю наукових розробок М.І. Демкова притаманне залучення всього найкращого, найавторитетнішого з сучасних йому дидактичних та методичних розвідок. Приміром, аналізуючи вивчення учнями гімназії стародавніх мов, класичної літератури, він розглядає підходи “відомих педагогів і солідних філологів” – Вейсмана і Люгебіля; написання учнями творів – підходи Ц. Балталона, І. Виноградова; літературну освіченість школярів – підходи В. Острогорського; заняття з математики – метод Я. Блюмберга. Як приклад наведемо оцінки М.І. Демкова, що свідчать про велику внутрішню культуру його як ученого, високоповажне ставлення до розробок знайомими фахівцями методичних шляхів освоєння школярами того чи того предмета: “Коли б викладання стародавніх мов провадилося так, як пропонує п. Вейсман у своїй чудовій статті “До питання про викладання грецької мови у гімназіях”, то стало б разом з тим набагато більше простору для самодіяльності учня [1, с. 603]”.

І якщо безперечною заслугою талановитих методистів було знання специфіки викладання у гімназії окремих предметів, які високо цінує М.І. Демков і які, попри століття, не втратили своєї актуальності і до сьогодні, то інноваційність підходу ученого полягає у створенні загальної синтезованої панорамної картини розвитку самодіяльності, а відтак – і розвитку волі школярів у навчальному процесі.

Червоною ниткою у підході М.І. Демкова до організації шкільного навчання проходить ідея розвитку самодіяльності школярів всупереч тодішній тенденції до “багатознання”. Учений з уболіванням пише, що “школа більше надає значення власне

здобуттю знань, запасу фактичному, ніж перетворенню цього запасу у “плоть і кров” учня”, тобто він піднімає проблему надання, за сучасним звучанням, особистісного смислу учіння.

М.І. Демков подає системно організований виклад думки щодо розвитку самодіяльності школярів як механізму виховання волі і характеру у процесі навчання. Він послідовно відстежує поставлену мету і дає панорамну картину розвитку самодіяльності учнів через систему самостійних занять школярів. “Тут – пише він, – ми спинимося переважно на самостійних заняттях учнів гімназії”.

М.І. Демков аналізує шляхи розвитку самодіяльності школярів у процесі вивчення давніх мов. Оскільки у тогочасних гімназіях цим навчальним предметам відводилося чільне місце серед інших предметів, то учений, спираючись, зокрема, на дидактичні підходи Вейсмана до вивчення давніх мов, показує можливі ресурси активізації самодіяльності та суб'єктної активності школяра. Він пише: “У гімназіях більша частина часу відводиться для вивчення стародавніх мов і, здавалося б, на матеріалі, що його пропонує багатоосязна класична література, можна розвинути самодіяльність учнів, спонукаючи їх вникнути у дух авторів [1, с. 602]”.

Думки М.І. Демкова відносно розвитку самодіяльності учнів в процесі вивчення давніх мов, актуальні й нині, попри те, що і саме поняття “класична освіта”, і саме вивчення цих мов з плином століть давно вже зникло із програм і нормативних шкільних документів. Водночас на новому витку поступу школи сьогодні знову актуалізується цінність давно втрачених школою історичних надбань. Проблеми, які ніби давно зникли з освітньої царини, знову виринають з плину століть і чекають на увагу до себе сучасників, особливо з огляду на входження сучасної школи в інтеграційний європейський освітній простір.

Саме М.І. Демков доніс до нас думку Вейсмана, яка є, з огляду на сказане вище, надзвичайно актуальною і яку не може обійти сучасна школа. Хоча “саме поняття про класичну освіту нерозривно пов'язане з вивченням зразкових творів класичної літератури і поза цим вивченням неприпустимо. Все, що тільки *добро* отримує учень від занять давніми мовами – тільки в авторах і ні в чому іншому [там само]”. Звісно, в ті часи йшлося про читання школярами мовою оригіналу, але сьогоднішній школяр має бути ознайомлений з класичною літературою (у перекладі – не в оригіналі), оскільки – як по-сучасному звучать слова Вейсмана – “тільки цим читанням учень може безпосередньо бути уведений у стародавній світ і безпосередньо ознайомитися із тими творами класичної літератури, які *справляли неабиякий вплив на європейську освіту взагалі і на розвиток*

європейських літератур в особливості (курсив наш. – М.Д.) [1, с. 603]”.

Тому сучасні тенденції до інтеграції освітніх процесів, включення вітчизняної школи у європейський освітній простір з необхідністю вимагають перегляду освітніх програм, збагачення їхнього змісту перлинами класичної літератури. І для сучасної школи не даремними будуть ті моменти, на яких наголошувалося в кінці 80-х років XIX століття: “наскільки внутрішня людина виграє при такому зовнішньому навчанні”, за якого “в гімназії більшу частину часу присвячують вивченню граматики, етимологічних і синтаксичних тонкощів”, а не тому, “які переконання, уявлення та судження засвоїв учень, читаючи Цицерона, Ксенофонта, Гомера, Платона і т. ін.”.

Аналізуючи шляхи розвитку самодіяльності учнів у сучасній школі, М.І. Демков звертає увагу педагогів: “Читанням класичних авторів, якщо воно доступне розумінню, може зацікавитися кожен, навіть середній, учень вищого класу і в гарному, витонченому перекладі класичного автора може відбитися не лише ступінь його знання, а й самодіяльності [там само]”.

М.І. Демкову властиво при розгляді будь-якої проблеми бачити ті її вузлові питання, які вимагають свого першочергового розвитку через їх злободенність. Оскільки для тогочасної школи було характерним те, що “і вчителі, й офіційні звіти одногласно твердять про незадовільність творів учнів середніх навчальних закладів усіх найменувань і обох статей [там само]”, тому учений звертається до аналізу учнівських творів як до засобу розвитку самодіяльності школяра у процесі навчальної діяльності. Визначальний вплив на таке становище учений вбачає у домінуючій зовнішній стороні детермінантної парадигми результативності школи, за якою, як ми вже зазначали, пріоритетне значення надається здобуттю знань та їхньому “запасу фактичному”, ніж, за М.І. Демковим, наданню цим завданням особистісного смислу, “ніж перетворенню цього запасу у “плоть і кров” учня”.

М.І. Демков підкреслює: “Одним із важливих засобів для розвитку самодіяльності учнів слугують учнівські твори. Тут учневі доводиться прочитати ту чи ту книжку, добре осягнути її зміст і видобути потрібні думки для підтвердження того чи того положення [1, с. 603]”. При цьому учений залишається вірним самому собі, розглядаючи проблему не звужено – в суто методичному аспекті, – а в системному полі – в контексті освіченості підростаючого покоління взагалі, літературної освіченості, розумового і морального розвитку.

Обмежені розмірами статті, ми лише дослівно наведемо окреслену М.І. Демковим систему самостійних занять, які природньо сприятимуть

розвитку волі, вихованню характеру у школярів у процесі навчальної діяльності. “До числа важливих самостійних занять належать: твори за джерелами, систематично організоване позакласне читання, літературні бесіди, завдання з математики, збирання і складання колекцій з природничої історії і почасти ручна праця. Якщо школа зуміє організувати позакласні заняття, дасть їм правильний напрям і плин, то можна твердити, що вона багато зробить для розвитку волі, для становлення характеру. А це завдання немале: над ним варто потрудитися і намагатися зробити все, що можливо [1, с. 613]”.

У центрі його системи успішного навчання як на початковій, так і на кожній наступній сходинці є суб’єктність школяра: “Вихідною точкою початкового навчання є коло досвідченості учня; вихідною точкою кожного вищого ступеня є те, що покладено у свідомості учня на попередньому ступені [2, с. 144]”.

Особливу увагу вчений приділяє при цьому цілому комплексу продуктивного навчання:

- цілісності знань: “звести в одне ціле сукупність набутих відомостей і знань”;
- системності знань: “струнке приведення до зв’язку і систематизування вивченого на попередніх уроках”;
- активності школяра: “зацікавити учнів, збудити їх самодіяльність, дати поштовх до нової і найвищою мірою плідної роботи розуму [2]” (курсив наш. – М.Д.).

Висновок. У 80-х роках XIX століття на Україні видатним вітчизняним вченим М.І. Демковим створено самотутній підхід до проблеми особистісного розвитку школяра у процесі навчальної діяльності. У статті розглянуто погляди вченого на розвиток волі школяра та його суб’єктної активності, актуальність яких незмірно зростає у час сучасних трансформаційних освітніх процесів.

Список використаних джерел

1. Демков М.И. О самостоятельных занятиях учащихся (к вопросу о воспитании воли) // Гимназия. – 1889. – № 11. – С. 600 – 613.
2. Демков М.И. О ходе урока и духе обучения // Педагог. сб. – 1893. – № 8. – С. 141 – 156.

The article focuses on the problem of a school student’s activity as it is developed in the scientific heritage of the outstanding Ukrainian scholar M.I. Demkov.

Key words: personality; development; spontaneous activity; activity.

Отримано: 1.02.2010